

Akın, C. (2024). Mahtumkulu'nun Şiirlerinde “ýagşy” ve “ýeg” Kavramları Bağlamında Nasihat İfadelelerinin Normatifliği, *Folklor Akademi Dergisi*, Doğumunun 300. Yılında Mahtumkulu Firaki ve Türkmen Edebiyatı Özel Sayısı. Cilt:7, Sayı: Özel, 47 – 62.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 05.04.2024

Kabul / Accepted: 19.04.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1465976

MAHTUMKULU'NUN ŞİİRLERİNDE “ýagşy” ve “ýeg” KAVRAMLARI BAĞLAMINDA NASİHAT İFADELELERİNİN NORMATİFLİĞİ

Cüneyt AKIN*

Öz

Mahtumkulu, Türkmen edebiyatının "halifesi" ve "akıl hocası" olarak, şiirlerini insanları aydınlatmayı amaçlayan derin öğütlerle bezemiştir. Kendisine biçilmiş kutsal bir görev olarak, doğruluk ve erdem yolunu göstermeyi benimseyen Mahtumkulu, insanları açgözlülük, hırs, korkaklık, yolsuzluk, amaçsızlık, tembellik, yalan söyleme ve gıybet gibi olumsuz davranışlardan kaçınmaya çağırır. Bunun yerine, anlayış, bilgi, terbiye, nezaket, vizyonerlik, cesaret, güç, kararlılık, beceri, çalışkanlık, sadakat, dürüstlük ve konukseverlik gibi olumlu nitelikleri benimsemelerini önerir. "Yaraşmaz", "Söhbət Yağşdır", "Duz Hem Bolmasa", "Ikrarsız Ärden", "Sazına Degmez" gibi eserlerinde bu temaları işleyen şair, "Durasñ Geler", "Gıbatkeş", "Hab Atan", "Çilimkeş" şiirlerinde ise tütün ve tütün ürünleri gibi zararlı alışkanlıkların bireysel gelişimi nasıl olumsuz etkilediğine değinmiştir. Şiirlerinin çoğunda, 'iyi' anlamına gelen “yahşi” kelimesiyle sağlanan normatif bir yapı dikkati çekmektedir. Mahtumkulu, bu kavramları sıklıkla 'ahlak' bağlamında ele alır. Ahlak kavramının temeli, pozitif ve 'olması gereken' niteliklere dayanır. Felsefede bu durum, 'normatif' veya 'buyurucu' nitelikler olarak tanımlanır. Yani 'ahlak', uyulması gereken davranışlar ve 'iyi bir insan' olmak için gerekli öğretilerin bilimidir. Genellikle erdemleri listelerken ve 'erdemli insan' özelliklerini tanımlarken, ahlaki yükümlülükleri açıklayan dini veya kültürel metinler 'ahlak bilimi' olarak kabul edilir. Magtymguly Pyragynyň Kämil Diwany'ndaki “ýagşy” ve “ýeg” kavramları, “iyi, üstün, mükemmel” anlamlarına gelirken, felsefi terminolojide bu kelimeler, farklı anlam ve kapsamlara barındıran terimlerdir. Pratik ahlakın içinde bulunan 'iyi' kavramı, Türk Edebiyatı'ndaki birçok 'nasihat' temalı eserde yer alır. Eski Türkçe'de, "Divanu Lugati't-Türk" ve "Kutadgu Bilig" gibi metinlerde 'iyi' kelimesi, çeşitli sesbilimsel formlarda karşımıza çıkar. “yeğ” kavramı ise, buyurucu olmayan ve seçime dayalı bir öğüt biçimini belirtir. Çalışmada, Mahtumkulu'nun belirtilen şiirlerindeki 'nasihat' içeriği, “yeğ” ve “iyi” kavramları üzerinden felsefenin 'normatif' yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Mahtumkulu'nun şiirlerindeki “ýagşy” kavramının, pratik felsefenin alanına dahil olarak 'yapma'yı, yani 'eylem'i temel aldığı görülmüştür. Mahtumkulu'nun “ýagşy” redifli şiirlerinin büyük bir kısmı, 'iyi bir davranışın nasıl olması gerektiği' gibi bir soruyu barındırmak suretiyle, doğrudan eyleme yönelik olarak şekillenmiştir. Bu kavramların birçoğunun “ahlak kavramı” çerçevesine dahil olduğu söylenebilir. Mahtumkulu'nun şiirlerinde “yahşi” ve “yeğ” kavramları kesin hatlarla ayrılmasa da “yeğ” kavramının “buyurucu” niteliği, “yahşi” kavramına bakıldığında daha belirsiz bir durum arz etmektedir. Şiirlerde “yahşi” kavramının buyuruculuğu, özellikle bu kavramdan önce getirilen emir çekimli yapılarda (git-, yet-, tut-, kıl-, sal-, bil-, gör-) karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ýagşy (yahşi), ýeg (yeğ), nasihat, pend, normatif

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üni., Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cuneytakin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4662-8031

THE NORMATIVITY OF ADMONITION EXPRESSIONS IN THE CONTEXT OF THE CONCEPTS OF "ýagşy" AND "ýeg" IN MAHTUMKULU'S POEMS

Abstract

Magtymguly, regarded as the "caliph" and "wise man" among Turkmen, employed a didactic style in his poems with the aim of enlightening the people, including advisory expressions in some of his works. Considering the guidance of the right path as a sacred duty bestowed upon him, Mahtumkulu advised people to steer clear of greed, theft, cowardice, immorality, aimlessness, laziness, lying, and gossip, and to be understanding, knowledgeable, well-mannered, gentle, forward-thinking, brave, strong, decisive, skilled, hardworking, loyal, honest, and hospitable. Poems such as "Yaraşmaz," "Söhbet Yagşydır," "Duz Hem Bolmasa," "Ikrarsız Ärden," and "Sazına Degmez" are among the works where the poet explored these themes. In poems like "Durasıñ Geler," "Gıbatkeş," "Hab Atan," "Çilimkeş," he voiced how harmful habits like snuff-taking and smoking hinder human development. In many of his poems, normativity is established through the plain concepts that precede the "good" refrains, and Mahtumkulu has used many of these concepts within the context of "moral concept." The essence of the moral concept is of a positive nature. The good and the 'ought to be' represent morality. Expressed in philosophical terms, this condition is referred to as 'normative' or 'prescriptive.' Thus, 'morality' is understood as the science of the behaviors that should be executed and the teachings necessary 'to be a good person.' Therefore, books that simply list virtues and describe the characteristics of a 'virtuous person,' religious or cultural works that explain moral obligations are often considered within the scope of 'moral science.' Although the expressions "ýagşy" and "ýeg" in Magtymguly Pyragy's work "Kämil Diwany" are synonymously listed with the words "ýeg-gowy, ýagşy, artyk," when "ýagşy" and "ýeg" are examined within the context of philosophical terminology, they emerge as words that should be considered in different meanings and scopes. The concept of good (yahşı) within practical morality is found in numerous 'advisory' themed works in Turkish Literature. In Old Turkish, in works like *Divanu Lugati't-Türk* and *Kutadgu Bilig*, the word 'yahşı' appears in various phonetic forms. The concept of "ýeg," on the other hand, often denotes a non-prescriptive form of advice based on preference. In the study, the 'advisory' content in Mahtumkulu's specified poems has been analyzed through the 'normative' approach of philosophy, focusing on the concepts of "good" and "better." It is observed that the concept of "ýagşy" in Mahtumkulu's poems is incorporated into the realm of practical philosophy, fundamentally emphasizing 'action'. A significant portion of his poems with the refrain "ýagşy" are shaped directly towards action, inherently posing the question of 'how good behavior should be'. It can be said that many of these concepts fall within the scope of "moral concepts." Although the concepts of "yahşı" and "yeğ" in Mahtumkulu's poems are not distinctly separated, the "imperative" quality of the "yeğ" concept appears more ambiguous when compared to "yahşı." The imperativeness of the "yahşı" concept, especially in constructions with imperative verbs that precede this concept (like go-, come-, hold-, make-, let-, know-, see-), is particularly notable.

Keywords: ýagşy (yahşı), ýeg (yeğ), advice, pend, normative

1. Giriş

Arapça'da “nasihat”, Farsça'da “pend”, ve Türkçe'de “öğüt” olarak bilinen bu terimler, birbirlerinin yerine kullanılabilir kavramlardır. Bu sözcüklere Farsça "name" ekini ekleyerek oluşturulan nasihatname, pendname ve öğütname gibi terimler edebiyatımızda önemli bir yer tutmuştur. Bu isimlerle anılan çok sayıda eser, literatürde kendine yer bulmuştur. Bunun yanı sıra, isimlerinde bu ifadeleri taşımasalar da içeriklerinde bu temaları barındıran çok sayıda yapıt mevcuttur. Türk edebiyatında bu anlayışın izleri, Göktürk Anıtları'na dek uzanmaktadır. Anıtlarda yer alan öğüt niteliğindeki sözlerin yol göstericiliği ve aydınlatıcılığı bugün dahi önemini yitirmemiştir. Dîvânu Lugatî't-Türk'teki deyimler, Kutadgu Bilig'deki özlü sözler, Ahmet Yesevî'nin Hikmetleri, Yunus Emre'nin öğütleri ve Türk edebiyatının birçok başka eseri, öğüt, nasihat veya pend içerikli ifadelerle bezelidir (Ulucan, 2012: 214,223).

Mahtumkulu'nun eserlerinde en fazla vurgulanan tema, halk ve vatan sevgisidir. XVIII. yüzyılda, özellikle Mahtumkulu gibi çok sayıda şair halkın içinden gelmiş, onların sevincini, mutluluğunu, dertlerini ve kederlerini paylaşmış ve eserlerinde bu duygulara yer vermiştir. Halkını seven ve onların mutluluğunu arzulayan Mahtumkulu, bir şiirinde amacının halka nasihat etmek olduğunu şu dizelerle ifade etmiştir:

Sözümni diñlese bir bilen, belke,

Mıradım nesihat ätmekdir halka (Garrıyev, 1976: 61).

Türkmen edebiyatının "halifesi" ve "akıl hocası" olarak tanınan Mahtumkulu, toplumu aydınlatma niyetiyle yazdığı şiirlerde nasihatlarla dolu bir dil kullanmıştır. Kendini doğruyu gösterme misyonuna adanmış Mahtumkulu, insanlara açgözlülükten, hırsızlıktan, korkaklıktan, ahlaksızlıktan, amaçsız yaşamaktan, tembellikten, yalan söylemekten ve gıybetten kaçınmalarını tavsiye etmiş; bunun yanı sıra onları empatik, bilge, ahlaklı, kibar, ileri görüşlü, yiğit, güçlü, azimli, yetenekli, çalışkan, sadık, dürüst ve konuksever olmaya yönlendirmiştir. "Yaraşmaz", "Söhbət Yağsıdır", "Duz Hem Bolmasa", "İkrarsız Ärden", "Sazına Degmez" gibi şiirleri, şairin bu temalara dair yazdığı başlıca eserler, olarak kabul edilmektedir. Öte yandan "Durasiñ Geler", "Gıbatkeş", "Hab Atan", "Çilimkeş" şiirlerinde bütün kullanımı gibi zararlı alışkanlıkların, insanın gelişimine engel olduğunu ifade etmiştir (Naskali ve Yüksekaya, 2020: 21). Türkmen birlik duygusu, Türkmen kimliği ve bilinci, din ve mistisizm, iyi ile kötü insan karşılaştırması, sosyal adalet, aşk, zararlı alışkanlıklar, eğitim, dayanışma ve öğütler Mahtumkulu'nun şiirlerinde sıkça işlenen konulardandır (Sağlam, 2013: 166).

Mahtumkulu, babası Azadı gibi dini motiflere dayalı düşünceleriyle insanları doğruya ve iyiliğe yönlendirmeye çalışmış ve bu şekilde, sosyal refahın ve toplumsal huzurun sağlanabileceğine inanmıştır. (Sağlam, 2014: 129).

2. Mahtumkulu'nun Eserlerinde “ýagsy” ve “ýeg” Kavramları Bağlamında Nasihat İfadeleri

Aristoteles'in klasik düşüncesine göre, felsefe iki ana dalda incelenir: teorik ve pratik. Teorik felsefe, bilginin kendisiyle ilgili meselelere yoğunlaşırken, pratik felsefe eylemleri, yani davranışları merkeze alır. Örneğin, kâinatın yapısı veya madde hakkındaki tartışmalar, doğrudan bir eylemi tetiklemez veya sonuçlandırmaz, bu yüzden teorik alan içinde değerlendirilirler. Buna karşılık, 'nasıl iyi davranılmalıdır?' sorusu gibi konular, doğrudan davranışla ilişkilidir ve bu sebeple pratik felsefenin konusu haline gelmektedir. 'İyi' olmanın ne demek olduğunu araştırmak bile, sonunda bir eylemle ilişkilendirilebileceği için, pratik felsefenin bir parçasıdır. Ahlakın temeli, olumlu bir özelliğe dayanır. İyi olan ve 'olması gerektiği şekilde' olan şeyler, ahlakın temsilcileridir. Felsefi terimlerle açıklanacak olursa, bu kavram 'normatif' ya da 'emredici' olarak adlandırılır. Yani, 'ahlak', gerçekleştirilmesi gereken davranışlar ve 'iyi bir insan' olmak için gerekli olan bilgilerin incelendiği alandır. Bu yüzden, erdemleri listeleme ve 'erdemli insan' niteliklerini açıklama, ahlaki sorumlulukları tanımlayan dini ya da kültürel metinler çoğunlukla 'ahlak bilimi' olarak kabul edilir (Özturan, 2015: 1-2).

Çalışmanın giriş kısmında ifade edildiği gibi, Türk edebiyatının en eski metinlerinden itibaren takip edebildiğimiz nasihat/öğüt/pend ifade eden sözler, Çağdaş Türk edebiyatında da görülmekte ve Türk lehçelerinin edebiyatlarında müstakil “nasihat” kitapları olarak, “nasihat” başlıklı şiirlerde veya “yahşı/yeğ” vb. redifli dizelerde karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaş Türk edebiyatları arasında yer alan Türkmen edebiyatında da “ýagşy” ve “ýeg” redifli şiirlerde nasihat ifadelerine rastlanmaktadır. “Ýagşy” ve “ýeg”, Türkmen Edebiyatının Magtymguly Pyragynyň Kämil Diwany adlı eserinde yer alan sözlükte “ýeg-gowy, ýagşy, artyk” kelimeleri ile eş anlamlı olarak gösterilmiş olsa da “ýagşy” ve “ýeg” kelimeleri yukarıda belirtilen felsefi terminoloji bağlamında incelendiğinde farklı anlam ve kapsamlarda değerlendirilmesi gereken kelimelerdir. Çalışmada, Mahtumkulu’nun yukarıda adı geçen şiirlerinde söz konusu olan “nasihat” içeriği, “ýeg” kavramı (yeğ) ve “ýagşy” kavramı (iyi) üzerinden ve ahlak felsefesinin “normatifliği” bağlamında değerlendirilecektir.

“Ýagşy” kavramı, Mahtumkulu’nun şiirlerinde 315 kez geçmektedir. “ýeg” kavramı ise 26 yerde geçmektedir. Mahtumkulu’nun şiirlerinde geçen “ýagşy” kavramının nasihat verici bir üslup taşıyıp taşımadığı incelendiğinde ise, yaklaşık 54 yerde “nasihat” ifade ettiği veya “normatif (buyurucu)” bir anlam taşıdığı söylenebilir. “ýeg” kavramı ise Mahtumkulu’nun şiirlerinde 14 yerde “normatif (buyurucu) olmayan (tavsiye edici)” nitelikte karşımıza çıkmaktadır. “Ýagşy” kavramıyla oluşturulan “buyruk” yapıları, daha ziyade, bildirme çekimi “-dır” yapısıyla çekimlenmiş ve “ýagşy” redifli şiirler aracılığıyla ortaya konulmuştur. “ýeg” kavramıyla oluşturulan ve “tavsiye edici” nitelik taşıyan söz öbekleri de “ýagşy” kavramında olduğu gibi, bildirme çekimi “-dır” yapısıyla çekimlenmiş ve “ýeg” redifli şiirler aracılığıyla ifade edilmiştir. Söz konusu ifadeler, Türkmen Türkçesi’nden Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilde, aşağıda dikkatlere sunulmuştur:¹ Türk edebiyatında “ýagşy” redifli öğüt ifadeleri ile nasihat içerikli şiirler yazan şairler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Kırgız edebiyatına ilişkin örneklerin sunulduğu Akın’ın çalışmasına (2019) bakılabilir.

2.1. “ýagşy” Redifli Nasihat İfadeleri

Devleti, Malı Olmasa

....

Konmak yeni yurda yahşi,

Halı baş köşeye yahşi,

O yiğit mezarda yahşi,

Başı kavgalı olmasa. (Aşırov vd., 2014: 290)

....

Yurt edinmek ve özellikle yeni yurtları fethedip yerleşmek, önceleri sulak alanlar bulmak için, daha sonraları ise, “cihan hâkimiyeti mefkûresi”² çerçevesinde Türklerin tarih boyunca yerleşim politikaları olmuştur. Burada şair, bu mefkûrenin hayata geçirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. İkinci dizede ise, halılarıyla meşhur Türkmenlerin, halılarının baş köşede asılı olmasının gerekliliği ortaya konulmuştur. Halıların yere serilmesi değil, baş köşeye asılması daha iyidir. Bir “yiğit” yani kahraman, savaş meydanında ölmelidir.

Zemine Batar

....

Yaz faslı Nisan yahşidir,

Bahar cihanın nakşidir,

Birin görmesen yahşidir,

İnsan birbirinden beter. (Aşırov vd., 2014: 367)

....

¹ Şiirlerin Türkmence asılları için bk. Ekâyew-Baharly (2014).

² bk. Turan, Osman. "Türk cihan hakimiyeti mefkûresi." *Türkler ans. C 2* (1969): 845-855.

Yukarıdaki ilk iki dizede Mahtumkulu bahar ayına övgü düzmekte, diğer iki dizede ise insanoğlunun birbirinden beter varlıklar olduğunu belirterek, insanları mümkün olduğu kadar az görmek, yani az insanla görüşmek gerektiğini salık vermektedir.

Yâd Yahşi

Hoş gününde, hoşnutlukla gezmeye,

Barışmaya, gelişmeye yâd yahşi.

Gamlı günün, bir kavganın üstünde

Kardeş yahşi, doğan yahşi, zât yahşi. (Aşırov vd., 2014: 407)

İlk iki dizesinde şair, yabancı (yâd eller) diyarlarda gezmenin barış duygusuna ve insanın gelişimini sağlamaya katkı sağlayacağından hareketle nasihatte bulunuyor. Sonraki iki dizede ise, gamlı-kederli ve kavgalı-dövüşlü günlerde kardeşliğin, akrabalığın ve insanlığın gerekliliğinden bahsetmektedir.

Helâl işle ahiretten vehmin varsa,

Fakiri incitme, gönül rahmin varsa,

Âşık der ki, azda çokta fehmin varsa,

Âkil olsan, söze kulak tut yahşi. (Aşırov vd., 2014: 408)

İlk dizede şair, ilahî dinlerin iki temel inanışından biri olan “ahiret” inanışına göndermede bulunarak, ahiret inancı olanın helâl olanı yapması gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci dizede ise, fakiri incitmemenin, insanın gönlü belirtmektedir. Üçüncü dize, azın, çoğun ne olduğunun farkında isen, yani kanaat ne demek biliyorsan ve aklın varsa bu sözlerin gereğini yap, yani yerine getir demektir.

Yürek dayanağı oğul zürriyeti,

Şirin mahbûp erir kemik kuvveti,

Yiğidin dünyada üçtür muradı,

Mahbûp gerek silah gerek at yahşi. (Aşırov vd., 2014: 408)

İlk dizede şair, yüreği ferahlatan şeyin, oğul evlattan zürriyetin devam etmesi olduğunu belirtmiştir. Sonraki dizede ise, kemiğe kuvvet verenin tatlı yâr olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü dizede ise, yiğidin dünyadaki muradının üç olduğu ve bunların, yâr yani “avrat”, “silah” ve “at” olması gerektiğini nasihat etmektedir.

Mollalar ahiret sözün söylerler,

Münkir olma, gerçek iştir, eylerler,

Kim bilir ki, ahirette neyleler,

Yiyip içip, kucaklayıp git yahşi. (Aşırov vd., 2014: 408)

Yukarıda yer alan ikinci dördlükteki “ahiret” vurgusunu bu dizelerde de görmekteyiz. Ahiretin meçhul olduğu ve yiyip-içip kucaklaşarak, yani helâlden yiyip içip sevip-sevilerek gidilmesi gerektiğini salık vermekte, öğütlemektedir.

Tanrı geniş eylese kul gönlünü,

Rızk ağzına girer, tutarsan elini,

Devlet geçecekse, bulur yolunu,

Gelen olsa, giden olsa, yâd yahşi. (Aşırov vd., 2014: 408)

İlk dizede Tanrı'nın insanın gönlünü geniş eylemesi talep edilmekte, ikinci dizede rızkın el ile ağza

girebileceğini, yani çalışmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Üçüncü dizeden itibaren ise, devletin yapmak istediğini yapacak güce sahip olduğunu, gelen-giden yabancıların (misafirin) hoş tutulması gerektiği öğütlemektedir.

Ders almayan kişi sözden, öğütten,

Hiç farkı olamaz kuru söğütten,

Dost bilmez, söz anlamaz yiğitten,

Ağılında ısı veren it yahşi. (Aşırov vd., 2014: 408)

İlk iki dizede, bir “söz”e veya “öğüt”e kulak asmayan kişiyi, bir kuru söğüte benzetmektedir. Ki söğütün yaş olanından bile meyve alınmadığına bakılırsa, kuru olanının ne kadar işe yaramadığına atıfla, kişinin öğüt tutmayanının hâli tasvir edilmiştir. Sonraki dizelerde ise, dost nedir? dostluk nedir? bilmeyen ve sözden anlamayan, yani öğüt almayan gençten, kulübesinde bulunduğu vücut sıcaklığı ile içeriği ısıtan “it (köpek)” daha iyidir denilmektedir.

Mahtumkulu, dosttan sırrın gizleme,

Bîvefâdır nâmahremini gözleme,

Sessiz otur, halk içinde söyleme,

Söyler isen, söz aslına yet yahşi (Aşırov vd., 2014: 408)

Şâir son dörtlüğün dizelerinde dostu sır söylenebileceğini, namahremden vefâ gelmeyeceği için uzak durulması gerektiğini, ancak her sözü halk içinde söylemenin de doğru olmadığını nasihat etmekte ve şayet söz söylenecek olursa, sözün aslı bilinmeden, yani hakikat mi? değil mi? araştırılmadan ve sözün doğruluğu teyit edilmeden konuşulmaması gerektiğini salık vermiştir. Ki bu nasihat, Kur’an-ı Kerim’in bir buyruğunu akla getirmektedir. Hucurât Suresi 6. ayette: “Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”³ denilmektedir.

Atı Yahşidir

Yemek, içmek, binmek, öpmek muradı,

Yiğidin muradı, atı yahşidir.

Bir de silah, bir de maşuğu ile,

Koç yiğide, oğul nesli yahşidir.

Bu şiirde şâir, yeme-içme hususuna değinmiş, ata binmenin, yâri öpmenin, yiğidin muradı olan yârin ve atının olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Yine yukarıdaki şiirlerde yer alan ve Türk kültüründe meşhur bir tabir olan “at, avrat, silah” kavramlarına değinerek, koç yiğidin neslinin devam etmesi için erkek evlat olması gerektiğini ifade etmiştir.

Hayırlı il yahşi hayırsız ilden,

İyi eşek yahşi, hayırsız pirden,

Alışveriş bilmez cimri adamdan,

Yerinde dik tutan, katı yahşidir (Aşırov vd., 2014: 414)

Yukarıdaki dizelerde, bir yurdun hayırlı olmasının gerekliliği, eşeğin iyisinin, pirin hayırsızından efdâl olacağı belirtilmekte ve nihayetinde yerli yerinde duran kişinin cimri adamdan iyi olacağı dile getirilmektedir. Kırgız edebiyatındaki nasihat içerikli şiirler arasında da cimri kişinin olumsuzlandığı görülmektedir (bk. Togolok Moldo, 1970; Barpı Alıkulov, 1995):

3 <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=49&ayet=6> (Erişim Tarihi: 01.01.2024).

Taşa değse dönmez, ok çıksa yaydan,
Leziz tâam yahşi altın saraydan,
Dertsiz beylerden ve hayırsız baydan,
Pazarın bakkalı dahi yahşidir (Aşırov vd., 2014: 414)

Birinci dizede, Türk dilindeki, “ok yaydan çıktı” tabirinin şiirsel bir ifadesine atıf söz konusudur. Okun yaydan çıkması tabirine atıfta bulunularak, yaydan çıkan okun taşa isabet etse de geri dönmeyeceği, bu nedenle atılan okun, yani söylenen sözün veya yapılan işin, davranışın düşünülerek yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Sonraki dizede ise, altından yapılmış sarayınız olacağına, leziz taaminız, afiyetle yiyeceğiniz bir yemeğinizin olması veya ağzınızın tadı olmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bey olan, yani halkı yönetenlerin dertsiz olanlarından, yani halkının derdiyle dertlenmeyenlerinden ve zengin olanların içinde ise, hayırsız olanlardan, yani insanlara hayırlı işler yapmayanlardan, çarşı-pazardaki bakkal daha iyidir denilmektedir.

Arif isen anla şimdi bu sözün,
Duyduğun deme, görmeden gözün,
Çok gezen gelinden çok gülen kızdan,
Somurtup oturan arsız yahşidir (Aşırov vd., 2014: 414)

Yukarıdaki dizelerde şair, arif olana seslenmekte, gözüyle görmeden hüküm vermemek gerektiğini vurgulamakta, çok gezen gelinden ve çok gülen kızdan, somurtup oturanın, yani ciddiyetle duranın makbul olacağını ifade etmektedir.

Mahtumkulu dile dileğin Hakk'tan,
Allah'ım koyma sen dil ile yârdan,
Namazsız adamdan, bir hırsız erden,
Çobanın eşeği, iti yahşidir (Aşırov vd., 2014: 415)

Şiirin son dörtlüğünde Mahtumkulu, Âşık Veysel'in “Dileğin varsa iste Allah'tan” (Şatıroğlu, 1971: 145-147) dizelerinde olduğu gibi, “dile dileğin Hakk'tan” ifadelerini kullanmaktadır. İkinci dizede ise, Allah'a yakarıştâ bulunarak, “dil (gönül)” ve “yâr”den ayırmamasını istemektedir. Ki bir ozan olan Âşık Veysel'in aşığıdaki dizelerinde de bu hususlar yer almıştır:

Veysel gönülden ayrılmaz
Kahi bilir kahi bilmez
Yalan dünya yarsız olmaz
İster saçı sırma gönül. (Şatıroğlu, 1991: 49).

Sonraki dizelerde “namazsız kişi”den ve “hırsız er”den, çobanın eşeğinin ve itinin muteber olacağını ifade etmektedir. Burada bir dindarlık vurgusu yapılmaktadır. Adeta, insanı insan yapanın, Allah'a kul olmak olduğu dile getirilmektedir.

İnâyet Yahşi
İnsanları acı sözlerle vurmayın,
Fakire miskine inâyet yahşi,
Hasede varıp da güler yüz vermeyin,
Mühim bitirmeye kifâyet yahşi. (Aşırov vd., 2014: 453)

İslâm kelamcıları tarafından, Allah'ın kullarına fiillerinde yardım edip, onları başarıya ulaştırması

anlamında kullanılan (Turhan, 2000: 265, 266) inayet kavramı, Mahtumkulu'nun şiirlerinde de “delalat” kelimesi ile bu bağlamda kullanılmış ve insanlara öfkeli bir tavırla yaklaşmamak, fakire-miskine yardım etmek, hased olana, yani çekemeyene, kıskanç olana güler yüz göstermemek gerektiği salık verilmiştir. Dörtlüğün nihayetinde şair, insanların bir işi başarıya ulaştırmalarında (Allah'ın, inayetiyle yaptığı gibi) yardımcı olunması gerektiğini öğütlemektedir.

Yetimi görünce, güler yüz ver sen,
Elden gelse, ona yemek tuz ver sen,
Bir dertli görünce, şirin söz ver sen,
Düşküne destekle himâyet yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

Yukarıdaki şiirde şair, yetime güler yüz göster ve mümkünse yiyecek içecek ver, bir dertli görünce tatlı söz söyle ve düşkünü koruyup kolla, nasihatlerinde bulunuyor.

Yiğit odur söze eylese amel,
Elden gelmez işe etmese cedel,
Allah'ın emrine kılma sen bedel,
Beye verim, şâha adalet yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

Yiğit kişinin sözü ve eyleminin bir olması gerektiği, güç yetmez işe, yani yapma iradesinin dışında kalan bir işe girilmese iyi olacağı, Allah'ın emrine karşı durmamak gerektiği, bey olana vermek, şâh olana da adaletle hükmetmenin gerekliliği vurgulanmıştır.

Gariplik bir derttir, adam öldürmez,
Öldürmese, dirilikte güldürmez,
İt de arıklığın kurda bildirmez,
Elbette, düşmana siyaset yahşi. (Aşırov vd., 2014: 453)

Garip olmak bir derttir ama, adamı öldürmez. Öldürmese de hayatta güldürmez. İt de zayıflığını kurda bildirmez. Düşmanına karşı siyaset yapmak elbette gereklidir.

Mahtumkulu, şükür, şirin dil verdi,
Ağaçlar göverip, semer gül verdi,
Koroğlu Reyhan'a nasıl yalvardı,
«Amandır» diyene diyanet yahşi. (Aşırov vd., 2014: 453)

Mahtumkulu, yukarıdaki dizelerin sonunda, aman dileyene merhamet göstermek, affetmek iyidir, yani gereklidir demek istemektedir.

Mala Hiç Bakmaz
Evvel ha mal yahşi, maldan baş yahşi,
Baş devletin bulan mala hiç bakmaz.
Doğmadık oğuldan doğan taş yahşi,
Cahil oğul atasına hiç bakmaz. (Aşırov vd., 2014: 463)

İlk dizede Mahtumkulu, malın olmasının iyi olduğunu, ancak maldan daha kıymetli olanın ise can olduğunu, başı sağ olanın mala tamah etmeyeceğini belirtmektedir. Henüz doğmamış olandan, taş daha faydalı olur derken, elde olanın kıymetini bilmenin gerekliliğini ifade etmektedir. Şair son dizede, cahil olan oğul, atasına bakmayandır demektir. Bu sözlerle şair, cahil olmanın, kendi geçmişine sahip çıkmamakla eşdeğer olduğunu anlatmaktadır.

Sohbet Yahşidir

Adam olsan, kulak ver sen öğüde,

Âlimler yanında sohbet yahşidir.

Atılgan ve çevik cesur yiğide,

Yeri gelse aman rahmet yahşidir. (Aşırov vd., 2014: 463, Sağlam ve Kürenov: 115)

Şair ilk dizede sohbetin, yapılması elzem faaliyetlerden biri olduğunu belirtmektedir. Mahtumkulu, öğüdünün tutulmasını istemektedir. O'na göre: Adam olan, öğüde kulak verir. Sohbeti, alimlerin yanında yapmak gerekir. Atılgan, çevik ve cesur bir yiğit olsan da yeri geldiğinde merhametli olunmalıdır. Allah, kullarına rahmetle yaklaşmaktadır. Şair Mahtumkulu, kulların da insanlara, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanarak, rahmetle yaklaşması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yoldaş olup oturma ha pis ile,

Pisliğe değsen, aklın dolar is ile,

Cevher taşın yüzük etsen mis ile,

Değeri eksilmez, hürmet yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Pisle yoldaş olma, pislığe bulaşanın akli da bulanır. Asıl taş, hakiki cevhere, bakır karıştırıp yüzük yapsan bile değerini kaybetmez. Bu nedenle hürmet, değeri kaybolmayacak ve önemi eksilmeyecek bir hazinedir.

Zinhar, kast etme sen yediğin nana,

Gönlü hayra bağla, sıdkın imana,

Hiç azar verme sen bir Müslümana,

Hırsız erden, bir doğru it yahşidir. (Aşırov vd., 2014: 463)

Asla, yediğin ekmeğe ihanet etme! Yani şükret ve ekme yediğin yere kast etme. Gönlünü hayra bağla, imanında sadakat göster. Bir Müslümana az verme! Hırsız olan er kişiden, sadık olan bir it (köpek) iyidir.

Keşke adam bu dünyaya gelmese,

Ömrü uzun olsa, kısa olmasa

Elden gelen yahşi işin olmasa,

Gönül içre yahşi niyet yahşidir. (Aşırov vd., 2014: 463)

Mahtumkulu yukarıdaki düzelerde, insanoğlu keşke bu dünyaya gelmese, şayet gelmiş olsa, ömrü kısa olmasa demektedir. Şair ayrıca, insanın elinden gelen bir faydalı iş yoksa, gönülde iyi niyet olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Mahtumkulu, nasıl geçse rûzigâr,

Hakka şükret, varma nâ-merde zinhar,

Yok devletten yeğdir, olsa bir hüner,

Bin hünerden, zerre devlet yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Mahtumkulu son dizede, rûzgâr ne yandan eserse essin, hangi fırtına-boran olursa olsun namerde yardım için varılmaması gerektiğini, her daim Hakk'a şükredilmesi gerektiğini salık vermektedir. Bin işe yeteneğin olup devletsiz kalacağına, zerre miktar devlet düzeninin olmasının daha iyi olacağını ifade etmektedir.

Mal Yahşi

Adam olup kadrin bilmez insandan,

Ondan ise otlayan bir mal yahşi.

Söz manası bilmeyen bir adamdan,

Ondan da bil söylemeyen lâl yahşi. (Aşırov vd., 2014: 497)

Adam olmayan, kadir bilmeyen insandan, otlayan bir mal (hayvan) iyidir. Sözü anlamını bilmeyen (nâdân) kişiden, dili tutulmuş, konuşamayan (lâl) kişi iyidir.

Allahım saklasın şerden, kahırdan,

Minnetli aş acı olur zehirden,

Ey, yaranlar, bir pazarsız şehirden,

Ondan da bir sessiz yatan çöl yahşi. (Aşırov vd., 2014: 497)

Allah'ım şerden ve kahırdan korusun. Minnet borcuyla aldığı, yediğini yiyecek zehirden farksızdır. Ey yarenler, dostlar! Pazarı olmayan şehirden, ıssız çöl daha iyidir.

Her kimin özünde Mısır'dır yeri,

Yâdından çıkmıyor bayramı toyu,

Can sağlığın olmaz eşi benzeri,

Akşam yatıp, sabah şükür kıl yahşi. (Aşırov vd., 2014: 497)

Herkesin aslında Mısır'dır ana vatani. Yâdından çıkmaz bayram düğünü. Can sağlığına eşdeğer olabilecek bir şey yoktur. Akşam yatıp sabah şükür ile kalksan iyidir.

Beyhûde çok yâre gülüp söyleme,

Aşk oduna yürek bağrın tuzlama,

Meclise varınca yersiz söyleme,

Söz söyleyen söz yerine sal yahşi. (Aşırov vd., 2014: 497-498)

Yâre güler yüz gösterip söyleyen de beyhudedir. Kendi aşkın için yüreğine tuz basma. Bir mecliste bulunursan yersiz konuşma. Söz söyleyeceksen, bir söze karşılık söyle. Yani, sana söz düşmeden söz söyleme.

Bu dünya dediğin köhne saraydır,

Evveli toy bayram, ahiri vaydır,

Bu dünyada herkes beş gün mihmandır,

Birbirinin kadrin yine bil yahşi. (Aşırov vd., 2014: 498)

Köhne bir saraya benzeyen dünyanın hayatı, önce güldürür, sonra ağlatır. Yaşlandıkça bayram biter, ah u vah başlar. Bu dünyada herkes beş günlük, yani çok kısa bir süre için misafirdir. Birbirimizin kadrini bilmemiz iyidir, yani gereklidir.

Bir bî-vefa yâra gülüp bakandan,

Şirin canı aşk oduna yakandan,

Yâd illerde misafirlik çekenden,

Vursa, sövse, horlarsa da il yahşi. (Aşırov vd., 2014: 498)

Vefasız bir sevgiliye gülüp bakmaktansa, tatlı canımı aşk ateşiyle yakmaktansa, gurbet elde misafirlik çekmektense, sana vursa, sana sövse ve horlasa da kendi yurdun iyidir. Kendi yurdunu terk edip gitmemek gerektir.

Mahtumkulu, söyle sen her bir babdan,

Bu dünya tutturmaz, çürüktür dipten.

Sonu gelmeyen kuru, içi boş laftan

Ondan ise esip geçen bir yel yahşi. (Aşirov vd., 2014: 498)

Son dörtlükte Mahtumkulu, kendisine hitaben, sen her fasıldan her telden söyle, bu dünyada tutturamazsın, çünkü dibinden, kökünden çürüktür bu dünya. Sonu gelmeyen, kuru, içi boş laftan, esip geçen yel daha iyidir, demektedir.

2.1. “ýeg” Redifli Nasihat İfadeleri

Kararsız Erden

Gördükçe bu gönül soğur,

Sabırsız kararsız erden,

Vefakâr bir köpek yeğdir.

Utanmaz ikrarsız erden (Aşirov vd., 2014: 271)

Mahtumkulu yukarıdaki dörtlüğün ilk iki dizesinde, sabrı, kararlılığı olmayan ve gevşek olan kişiden, insanın gönlünün soğuduğunu söylemektedir. Utanmayan ve hakkı, doğruyu bildirmeyen insandan, vefalı bir köpek yeğdir, demektedir.

Nârı Olmasa

....

Bülbüle orman bağ olmaz,

Geyiğe tepe dağ olmaz,

Kısraktan, katır yeğ olmaz,

Eğer gidişi olmasa. (Aşirov vd., 2014: 313)

....

Yukarıdaki dörtlükte Mahtumkulu, bülbüle ormandan bağ olmayacağını, geyik için bir tepenin dağ olmayacağını, yani bir şeyin yerinde olması gerektiğini ifade etmektedir. Gidişi iyi olmasa, katırın kısraktan yeğ olmayacağını belirterek, önemli olanın işi düzgün yapmak olduğunu vurgulamaktadır.

Yüz Olur

....

Nâmertlerden yaman yeğ,

Her zulümden peyman yeğ,

Nice kızdand civan yeğ,

Yahşi, yaman kız olur. (Aşirov vd., 2014: 313)

....

Mahtumkulu yukarıdaki dizelerde, yeğ tutulacak olursa şayet, namertlere göre, yamanların veya kötülerin yeğ olduğu, zalim olmaktansa, yemin etmenin yeğ olduğu, çok kız olmasından, bir güzel kızın yeğ olduğunu ifade etmektedir.

Zemine Batar

....

Yeğdir felek aybın açsan,
Viran eyler bir sataşsan,
Feleğin önünden kaçsan,
Kovmaz ansızın yakalar. (Aşırov vd., 2014: 368)

....

Yukarıdaki dörtlüğün başında Mahtumkulu, feleğin yani dünyanın ayıbını, kusurunu ortaya çıkarsan iyidir, anlamında bir ifade kullanmaktadır. “Feleğin ayıbı” dünyanın nefse hoş gelen yanlarıdır. “Feleğin ayıbını açmak”, dünyanın aslında ne kadar değersiz, geçici ve aldatıcı olduğunun ortaya konulmasıdır. “Feleğin önünden kaçmak” ifadesiyle ise, dünyaya yakın durup, önünde durursan seni ansızın yakalar ve seni, tabir yerindeyse, feleğin çarkına sokar denmektedir.

Gönül Yatmaz Hiç

....

Tüm nimetten yeğdir sağlık şifası
Her ibadetten iyi Hakk’ın rızası,
Eğer doğru gelse ecel kazası,
Bin yalvarmak ile gönül gütmez hiç (Aşırov vd., 2014: 387)

....

Yukarıdaki dörtlüğü ilk dizesinde geçen “yeğ” ifadesinin bağlamı, bu kelimenin “normatif” olmadığını ifade etmektedir. Çünkü, nimetlerin tamamının yeğ olduğundan şüphe yoktur. Ancak, tercih söz konusu olduğunda, sağlık nimetinin diğerlerinden daha çok tercih edilmesi, yeğlenmesi gereken bir nimet olduğunu belirtmektedir.

Düşüne Değmez

....

Soran olsa, sînem içre sûzlar var,
Yüz tümenden yeğdir, nice sözler var,
Yağmursuz, otsuz nice bahar var,
Hoşluk ile geçen kışına değmez. (Aşırov vd., 2014: 402)

....

Mahtumkulu, yukarıdaki dörtlüğün ikinci dizesinde, sözün değerine vurgu yapmakta ve “yüz tümen” gibi çok yüksek bir parasal değerden daha “yeğ” tutulacak nice sözlerin olduğunu belirtmektedir. Elbette ki bu sözlerin insanın hayatına yön veren, değer katan ve hayatını anlamlı hâle getiren sözler olduğu düşünülebilir. Yağmuru ve otu olmayan nice bahar olmasındansa, kışın kışa benzediği mevsim yeğdir.

Mahtumkulu, nasıl geçse rûzigâr,
Hakka şükret, varma nâ-merde zinhar,
Yok devletten yeğdir, olsa bir hüner,
Bin hünlerden zerre devlet yahşidir. (Aşırov vd., 2014: 463)

Mahtumkulu yukarıdaki şiirin son iki dizesinde, bin hünerin olmasından, bir devletin olması iyidir demektedir ve devlet yoksa bir hünerin, bir işe yeteneğinin olmasını yeğ görmektedir. Dolayısıyla, hüner veya yetenek devletsizliğe yeğ, zerre devlet ise, bin hünerden iyidir. Yani aslolan devlettir demektedir.

Yüz Dönsen

....

Nâ-merde yüz dönsen, işin rast gelmez,

İtten arzu et bir şey ayırmaz,

Tilki ise hiçbir gün karnın doyurmaz,

Yeğdir, aç da olsa, şîre yüz dönsen. (Aşirov vd., 2014: 508)

....

Yukarıdaki şiirin son dizesinde Mahtumkulu, aslan aç olsa da onu beslememenin yeğ olacağını belirtmektedir.

Yetersin

Gelen geçer, konan göçer, adamzât,

Yürü, sen de bir menzile yetersin.

Yalancıda yeğdir kalsa yahşi at,

Bu dünyaya gelmiş olsan, geçersin (Aşirov vd., 2014: 508)

....

Mahtumkulu yukarıdaki şiirin üçüncü dizesinde, bu geçici dünyada, yalancıda (dünyayı sevende, dünyada) iyi at (mal-mülk, şan-şöhret vb.) kalsa yeğdir, demektedir. Çünkü bütün bunlar, bu geçici dünya hayatındaki aldatıcı şeylerdir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Mahtumkulu'nun şiirlerinde “ýagşy” ve “ýeg” kavramları bağlamında nasihat ifadelerinin normatifliğini, yukarıda verilen örnekler çerçevesinde değerlendirildiğinde ise, “ýagşy” kavramının, pratik felsefenin alanına dahil olarak 'yapma'yı, yani 'eylem'i temel almaktadır. Mahtumkulu'nun “ýagşy” redifli şiirlerinin büyük bir kısmı, 'iyi bir davranışın nasıl olması gerektiği' gibi bir soruyu barındırmak suretiyle, doğrudan eyleme yöneliktir. Bunların bazılarında normatiflik (buyuruculuk) “yahşi” redifinden önceki emir çekimli fiillerle sağlanmıştır:

Birin görmesen yahşidir (Aşirov vd., 2014: 367)

Yiyip içip, kucaklayıp *git* yahşi (Aşirov vd., 2014: 408)

Söyler isen, söz aslına *yet* yahşi (Aşirov vd., 2014: 408)

Âkil olsan, söze kulak *tut* yahşi (Aşirov vd., 2014: 408)

Akşam yatıp, sabah şükür *kıl* yahşi (Aşirov vd., 2014: 497)

Söz söyleyen söz yerine *sal* yahşi. (Aşirov vd., 2014: 497-498)

Birbirinin kadrin yine *bil* yahşi (Aşirov vd., 2014: 498)

Şiirlerin birçoğunda normatiflik, “yahşi” rediflerinden önce gelen, yalın hâldeki kavramlarla sağlanmıştır. Bu kavramların birçoğunun “ahlak kavramı” çerçevesine dahil olduğu söylenebilir. Ahlak kavramının özü ise, pozitif bir niteliğe sahiptir. İyi ve 'olması gereken' şeyler, ahlakı temsil eder. Felsefi terimlerle ifade edildiğinde, bu duruma 'normatif' veya 'buyurucu' özellik denir. Yani 'ahlak', yapılması gereken davranışların ve 'iyi bir insan olmak için gereken' öğretilerin bilimi olarak anlaşılır. Bu nedenle,

sadece erdemleri sıralayan ve 'erdemli insan' özelliklerini anlatan kitaplar, ahlaki yükümlülükleri açıklayan dini veya kültürel eserler genellikle 'ahlak ilmi' kapsamında değerlendirilir (Özturan, 2015: 1-2). Aşağıda, “yahşi” rediflerinden önce gelen, yalın hâldeki kavramlarda da yukarıdaki nasihat ifadelerinin oluşturulduğu tespit edilmiştir:

Yaz faslı Nisan yahşidir (Aşırov vd., 2014: 367)

Barışmaya, gelişmeye yâd yahşi.

Kardeş yahşi, doğan yahşi, zât yahşi. (Aşırov vd., 2014: 407)

Mahbûp gerek, silah gerek, at yahşi (Aşırov vd., 2014: 408)

Gelen olsa, giden olsa, yâd yahşi (Aşırov vd., 2014: 408)

Ağılında ısı veren it yahşi (Aşırov vd., 2014: 408)

Yerinde dik tutan, katı yahşidir (Aşırov vd., 2014: 414)

Somurtup oturan arsız yahşidir (Aşırov vd., 2014: 414)

Fakire miskine inâyet yahşi.

Mühim bitirmeye kifâyet yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

Düşküne destekle himâyet yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

Beye verim, şâha adalet yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

Elbette, düşmana siyâset yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

«Amandır» diyene diyânet yahşi (Aşırov vd., 2014: 453)

Evvel ha mal yahşi, maldan baş yahşi,

Cahil oğul atasına hiç bakmaz (Aşırov vd., 2014: 463)

Âlimler yanında sohbet yahşidir. (Sağlam ve Kürenov: 115)

Yeri gelse aman rahmet yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Değeri eksilmez, hürmet yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Hırsız erden, bir doğru it yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Gönül içre yahşi niyet yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Bin hünerden zerre devlet yahşidir (Aşırov vd., 2014: 463)

Ondan da bil söylemeyen lâl yahşi (Aşırov vd., 2014: 497)

Ondan da bir sessiz yatan çöl yahşi (Aşırov vd., 2014: 497)

Vursa, sövse, horlasa da il yahşi (Aşırov vd., 2014: 498)

Ondan ise esip geçen bir yel yahşi (Aşırov vd., 2014: 498)

Şiirlerin birçoğunda normatiflik, “yahşi” rediflerinden önce gelen, bulunma hâlindeki, ancak zarf işlevindeki yapılarla sağlanmıştır:

Konmak yeni yurda yahşi,

Halı baş köşeye yahşi,

Şiirlerin birçoğunda normatiflik, “yahşi” rediflerinden önce gelen, bulunma hâli eki almış kelimelerle sağlanmıştır:

O yiğit mezarda yahşi (Aşırov vd., 2014: 290)

Şiirlerin birçoğunda normatifik, “yahşi” rediflerinden önce gelen, iyelik eki almış kelimelerle sağlanmıştır:

Yiğidin muradı, atı yahşidir.

Koç yiğide, oğul nesli yahşidir (Aşırov vd., 2014: 408)

Pazarın bakkalı dahi yahşidir (Aşırov vd., 2014: 414)

Çobanın eşeği, iti yahşidir (Aşırov vd., 2014: 415)

Yukarıda bahsediliği gibi, Aristocu klasik yaklaşıma göre felsefe teorik ve pratik olmak üzere iki temel bölüme ayrılmaktadır. Teorik felsefe sadece 'bilme' ile ilgili konulara odaklanırken, pratik felsefe 'yapma'yı, yani 'eylem'i temel alır. Örneğin, evrenin oluşumu ve maddenin gerçekliği gibi konuların, doğrudan eylemleri etkileme veya sonuçlandırma gibi bir etkisi yoktur, bu nedenle teoriktir. Mahtumkulu'nun yukarıda “yeğ” ifadesiyle kurduğu yapılara baktığımızda ise, “buyurucu” nitelikten ziyade, “tavsiye edici” bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Mahtumkulu'nun şiirlerinde kesin hatlarla “yahşi” ve “yeğ” kavramları ayrılmasa da “yeğ” kavramının “buyurucu” niteliği, “yahşi” kavramına bakıldığında daha belirsiz bir durum arz etmiştir. Şiirlerde “yahşi” kavramının buyuruculuğu, özellikle bu kavramdan önce getirilen emir çekimli yapılarda (git-, yet-, tut-, kıl-, sal-, bil-, gör-) dikkati çekmektedir. Şiirlerdeki “yeğ” kavramları incelendiğinde, bunların bir kısmında, olumlu iki kavramdan birinin tercih edilmesi söz konusu olmuştur.

Kısraktan, katır yeğ olmaz (Aşırov vd., 2014: 313)

Nice kızdan civan yeğ (Aşırov vd., 2014: 313)

Tüm nimetten yeğdir sağlık şifası (Aşırov vd., 2014: 387)

Yüz tümenden yeğdir, nice sözler var (Aşırov vd., 2014: 402)

Yok devletten yeğdir, olsa bir hüner (Aşırov vd., 2014: 463)

Mahtumkulu'nun şiirlerinin bir kısmında ise, olumlu ve olumsuz kavramların arasına getirilen “yeğ” kavramı söz konusudur:

Sabırsız kararsız erden,

Vefâkâr bir köpek yeğdir (Aşırov vd., 2014: 271)

Nâmertlerden yaman yeğ,

Her zulümden peyman yeğ (Aşırov vd., 2014: 313)

Yok devletten yeğdir, olsa bir hüner (Aşırov vd., 2014: 463)

Yeğdir, aç da olsa, şîre yüz dönsen (Aşırov vd., 2014: 508)

Yalancıda yeğdir kalsa yahşi at (Aşırov vd., 2014: 508)

“yeğ” kavramı ile kurulmuş yapılardan birinde, normatifik içeren bir dize bulunmaktadır:

Yeğdir felek aybın açsan (Aşırov vd., 2014: 368)

Kaynaklar

- AKIN, C. (2019). “Dede Korkut Kitabı ve Kırğız Edebiyatında ‘Yahşi/Cakşı’ Redifli Öğüt İfadeleri Üzerine”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 2, 495-499.
- ALIKULOV, B. (1995). *Çığarmalar-I. Tom*. Bişkek.
- AŞIROV, A. vd. (2014). *Mahtumkulu-Bütün Eserleri 1. Cilt*. Ankara.
- EKÄÝEW-BAHARLY, O. (2014). *Magtymguly Pyragynyň Kämil Diwany*. Aşgabat: Eýran Yslam Respublikasynyň Türkmenistandaky Ilçihanasynyň Medeniýet merkezi we Eýran Yslam Respublikasynyň Saderat bankynyň Aşgabatdaky şahamça wekilligi.

- GARRIYEV, S. A., vd. (1976). *Türkmen Edebiyatının Tarihi- XVIII Asır Edebiyatı (II Tom)*. 2. Kitap, Aşgabat: İlim Neşiriyatı.
- MOLDO, T. (1970). *Çıgarmalarının Eki Tomduk Cıynagı (Eserlerinin iki ciltlik toplamı)*. C. I. S. 112. Frunze (Bişkek): Kırgız CCCP İlimler Akademiyası (Kırgız Sovyet İlimler Akedemisi Yayınları).
- NASKALİ, E. G. ve Yüksekaya, G. S. (2020). *18. Ve 19. Yüzyıl Türkmen Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- OĞUZCAN, Ü. Y. (1991). *Âşık Veysel- Dostlar Beni Hatırlasın, Bütün Şiirleri, Sanatı, Hayatı*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 9. Baskı.
- ÖZTURAN, H. (2015). *Ahlak Felsefesinin Temel Problemleri (Seçme metinler)*. İstanbul: Nobel Yayınları
- SAĞLAM, S. (2013). “Mahtumkulu’nun Edebî Şahsiyetinin Oluşumunda Babası Dövmemmet Azadı’nın Etkisi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, C. 3, S. 2, 128-153.
- SAĞLAM, Soner (2014). “Mahtumkulu’nun Edebî Şahsiyetinin Oluşumunda Babası Dövmemmet Azadı’nın Etkisi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, C. 2, S. 2, 161-178.
- SAĞLAM, S. ve Rahimmammet K. (2023). *Türkmenin Manevî Atası Mahtumkulu – Mahtumkulu’nun Doğumunun 300. Yılına Armağan, (Hakkındaki Rivayetler ve Görüşler)*. Denizli: Nokta Kitabevi.
- ŞATIROĞLU, Â. V. (1971). *Dostlar Beni Hatırlasın*, Ü. Y. Oğuzcan (Yay. Haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TURHAN, K. “İnâyet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, 265-266
- ULUCAN, M. (2012). “Türk Kültür ve Edebiyatında Pend (Öğüt) Geleneği.” *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana.

İnternet Kaynakları

<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=49&ayet=6> (Erişim Tarihi: 01.01.2024).